

R a s p r a v e

OVISNOST O KOCKANJU U SVJETLU PERSONALISTIČKE ANTROPOLOGIJE: STRASTI, ŽELJE I ODGOJ OSJETA

Mirjana Pinezić

Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilište u Splitu
mirjana.pinezic@gmail.com

UDK 27-42:613.8
178.9
<https://doi.org/10.34075/cs.61.2.1>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 10/2024.

Sažetak

Ovaj rad promatra fenomen ovisnosti o kockanju iz perspektive personalističke antropologije i moralne teologije. Polazeći od shvaćanja osobe kao jedinstva duše i tijela, analizira se odnos između razuma, volje, strasti i osjetno-osjećajnih težnji u moralnom djelovanju čovjeka. Posebna se pozornost posvećuje ulozi strasti kao područja koje posreduje između duhovnog i osjetnog života osobe te načinu na koji njihova dezorijentacija može pridonijeti razvoju ovisničkih obrazaca ponašanja, osobito u kontekstu kockanja. U radu se također razmatra dinamika ljudske želje i pojam „najdublje želje srca“ kao temeljne antropološke kategorije koja usmjerava čovjekove težnje prema konačnom dobru. U tom se svjetlu problem ovisnosti o kockanju tumači kao poremećaj integracije osobe u kojem dolazi do razdvajanja razuma, volje i osjetno-osjećajnih težnji. Na temelju tih uvida rad pokazuje kako (pre)odgoj želja i osjeta, utemeljen na oblikovanju kreposti i obnovi duhovne dimenzije života, može pridonijeti ponovnoj integraciji osobe i obnovi njezine moralne slobode.

Ključne riječi: osoba, ovisnost o kockanju, strasti, želja srca, odgoj osjeta, moralna sloboda.

UVOD

U suvremenom društvu potraga za srećom često je materijalizirana i oblikovana tržišnom logikom u kojoj se sreća na neki način „kupuje“ i „prodaje“, pri čemu se gubi sloboda i dostojanstvo osobe. U takvom kontekstu kockanje se predstavlja kao zabava ili brzi put do dobitka, ali zapravo može dovesti do odnosa ovisnosti i obmane čovjeka u njegovoj najdubljoj želji za srećom, smislom i ispunjenjem života. Iz perspektive personalističke antropologije stoga je potrebno promatrati ovisnost o kockanju ne samo kao psihološki, društveni ili medicinsko-psihijatrijski fenomen¹ nego i kao antropološko-moralni problem koji zahvaća dinamiku ljudskih želja, strasti i moralne slobode osobe.

U crkvenoj tradiciji kockanje se dugo promatralo ponajprije kao oblik igre, te se stoga smatralo moralno neutralnim,² osim u slučajevima kada je bilo povezano sa zlom nakanom (npr. prijevara, poticanje požude ili razvoj drugih mana) ili s neprimjerenim okolnostima (npr. šteta za osobu, obitelj ili društvo te mogućnost sablazni). Katekizam Katoličke Crkve u br. 2413 ne govori izravno o kockanju, nego o igrama na sreću, te navodi okolnosti u kojima one mogu postati moralno neprihvatljive.³

¹ Suvremena psihološka i neurobiološka istraživanja pokazuju snažan utjecaj dopaminskog sustava nagrađivanja u mozgu: dobitak, ali i samo očekivanje dobitka potiče lučenje dopamina, stvarajući osjećaj uzbuđenja i nagrade te potičući ponavljanje istog ponašanja. Taj se učinak, koji je kod rekreativnog kockanja slabije izražen, znatno pojačava kod rizičnog i osobito patološkog ili kompulzivnog kockanja, što posljednjih godina pokazuje i zamjetan porast. Usp. Zoran Zoričić, Rober Torre, Anto Orešković, Kockanje i kladenje – ovisnosti novog doba, *Medicus*, 18 (2009.) 2, 205-209; Marta Čivljak, Kockanje kao ponašajna ovisnost: izazovi i pregled najnovije literature, *Glasnik Hrvatskog katoličkog liječničkog društva*, 35 (2025.) 2, 121-130. Polazeći od činjenice da u čovjekovoj psihofizičkoj strukturi djeluje uzročno-posljedični proces, želimo ukazati i na dublju moralno-duhovnu dimenziju čovjeka koja se ne smije zanemariti, nego ju je potrebno obnoviti i ponovno osposobiti.

² Kod nekih su svetaca, ipak, neke vrste igre smatrane lošima, dok je za neke *eutropelia* (zabavna igra) vrsta kreposti. Vidi znanstveni rad objavljen u povremenoj izdavačkoj serijskoj publikaciji znanstvenih radova objavljenih na temelju istraživanja vezanog uz kockanje: Massimo Leone, *Christianity and Gambling: An Introduction*, Occasional Paper Series 42, University Libraries UNLV, Center for Gaming Research, Las Vegas, 2018., 1-8.

³ „Igre na sreću (kartanje, itd.) i oklade nisu same po sebi protivne pravednosti. One postaju moralno neprihvatljivima kad lišavaju osobu onoga što joj je nužno za namirenje vlastitih i tuđih potreba. Igračka strast može postati teškim robovanjem. Nepravедno se kladiti ili varati na kartama težak je grijeh, osim ako je nanesena šteta tako laka da je onaj kome je učinjena ne može razumno smatrati važnom“, *Katekizam Katoličke Crkve*, 2. izd., Zagreb, 2016. (Dalje: KKC). U

Međutim, u kontekstu suvremene industrije kockanja teško je govoriti o potpuno slobodnom moralnom djelovanju.⁴ Kockarska industrija pokazuje snažan destruktivni utjecaj ne samo na osobu koja kocka nego i na njezinu obitelj i društvo u cjelini, pa se sve češće može govoriti o svojevrsnim „strukturama grijeha“.⁵ U takvim okolnostima ne radi se samo o pojedinačnoj lošoj namjeri ili nepovoljnoj situaciji, nego o sustavima koji su oblikovani tako da potiču i održavaju ovisničko ponašanje.⁶

Način na koji kockarska industrija „komunicira“ kockanje onima koji žele kockati u potpunosti je nemoralno, budući da stvara „uvjete“ kojima se slabi ljudi teško mogu oduprijeti. Kockanje u kockarnici podrazumijeva utjecaj na sve osjete kojima osoba spoznaje i percipira svijet oko sebe (svjetla, muzika, lijepe djevojke, piće...), a preko njih i na osjećaje i strasti koje se pretvaraju u mane.⁷ *Online* kockanje je s druge strane možda još opasnije jer se sve odvija u vlastitom ambijentu, u vlastitom domu koji je simbol sigurnosti, prihvaćenosti i općenito poznate udobnosti i ugodnosti, a opet

ovom se radu KKC više puta navodi jer na sintetičan način izlaže nauk o osobi, njezinim željama, strastima, tijelu i izvorima moralnosti potrebnima za prosudbu moralnog čina.

⁴ Iglesias-Rodríguez smatra da je KKC pisan u vrijeme kad se još nije do te mjere bilo razvilo industrijsko kockanje, te da su kasnije papinske poruke (posebno Franjine) ukazivale na težinu grijeha kockanja. Isto su učinile i neke biskupije ili biskupske konferencije. KKC je, stoga, nejasan i nedovoljno konkretan o ovom pitanju. „Odlomak 2413 zbunjujući je jer prenosi ideju da je kockarska djelatnost protivna pravednosti, nelegitimna i neetična samo u odnosu na problematične kockare, kada uključuje prijevaru ili se odvija u neovlaštenom ili nezakonitom okruženju. Nadalje, odlomak 2413 Katekizma nije u skladu s katoličkim socijalnim naukom. [...] kockarska djelatnost ne doprinosi ostvarenju općega dobra niti ispunjava zahtjev društvene korisnosti koji je, prema Kompendiju, nužan uvjet da bi se neka gospodarska djelatnost smatrala legitimnom. Štoviše [...] papinske izjave o kockanju i industriji kockanja nedvosmisleno ih smatraju intrinzično negativnima u svim njihovim oblicima.” Pablo Iglesias-Rodríguez, *The gambling business from the point of view of Catholic moral and social Teachings*, *Studies in Religion / Sciences Religieuses*, 52 (2023.) 4, 544. Citati ovog članka su vlastiti prijevod.

⁵ Izraz „strukture grijeha“ označava moralno zlo koje nastaje kao plod mnogih osobnih grijeha te stvara društvene strukture koje pogoduju širenju toga zla. Usp. Ivan Pavao II., *Sollicitudo rei socialis – Socijalna skrb*. Enciklika Vrhovnog svećenika Ivana Pavla II. biskupima, svećenicima i redovničkim obiteljima, sinovima i kćerima Crkve i svim ljudima dobre volje o dvadesetoj obljetnici enciklike „*Populorum progressio*“, (30. XII. 1987.), Zagreb, 1998., br. 37.

⁶ Prema Walkeru, matematički teoremi pokazuju da kockarska industrija koristi strategije kako bi se povećala mogućnost njihova dobitka, tj. da što više kockar kocka to će više gubiti novac. Usp. Pablo Iglesias-Rodríguez, *The gambling business from the point of view of Catholic moral and social Teachings*, 535.

⁷ Usp. *Isto*, 537.

izaziva avanturu, transcendiranje prostora i vremena, te uvodi u imaginarni svijet moći koji izaziva u čovjeku želju za riskiranjem.⁸

Budući da kockanje snažno zahvaća osjetilnu, emocionalnu i željnu dimenziju osobe, potrebno je najprije ispitati odnos između osobe, strasti i čovjekove najdublje želje za srećom. U ovom radu stoga nastojimo predstaviti osobu u njezinoj cjelovitoj duhovno-tjelesnoj strukturi, ukazati na važnost strasti u moralnom životu te istražiti dinamiku ljudske želje koja pokreće moralno djelovanje. Ovisnost o kockanju pritom se promatra kao poremećaj dinamike ljudske želje u kojem dolazi do razdvajanja razuma, strasti i osjetilnog iskustva, dok se kroz njihov ponovni odgoj otvara mogućnost obnove moralne slobode osobe.

1. OSOBA U TEMELJU MORALNOG DJELOVANJA

1.1. *Osoba kao jedinstvo duše i tijela*

Sveto pismo i tradicija Crkve uvijek su naglašavali da je ljudska osoba jedinstvo duše i tijela, odnosno jedinstvo koje u sebi uključuje i određenu dvojnost. U svojim katehezama o stvaranju Ivan Pavao II. ovu je istinu vjere izrazio riječima: „Čovjek je jedinstvo: on je netko tko je jedno sa samim sobom. Ali u tom jedinstvu postoji dualnost. Sveto pismo predstavlja i jedinstvo (osoba) i dvojnost (duša i tijelo).“⁹ U teološkoj tradiciji ipak je često naglasak bio stavljen ponajprije na duhovnu dušu kao formu tijela, po kojoj čovjek nadilazi svaku materijalnu i stvorenu stvarnost.¹⁰ Zbog toga je u određenim razdobljima naglasak više bio na suprotstavljanju duše i tijela nego na njihovom međusobnom jedinstvu. Tek je s pontifikatom Ivana Pavla II. snažnije produbljeno specifično značenje ljudskoga tijela za objavu i razumijevanje čovjekove osobe u ovome svijetu. U svojim *Katehezama o ljudskoj ljubavi* Ivan Pavao II. naglašava upravo ovu dimenziju tijela te kaže: „Tijelo je, zapravo, i samo ono sposobno učiniti vidljivim ono što je nevidljivo: duhovno i božansko. Stvoreno je kako bi u vidljivu stvarnost svijeta prenijelo otajstvo skriveno od vječno-

⁸ Usp. Ivica Stanić, Ovisnost o internetu, cyber-kockanju – kako ih sprječavati, *Napredak* 151 (2010.) 2, 229; Marta Čivljak, Kockanje kao ponašajna ovisnost: izazovi i pregled najnovije literature, 125-126.

⁹ Papa Giovanni Paolo II, 16 aprile 1986, Catechesi sulla creazione, 8 gennaio 1986 - 6 agosto 1986, <https://disf.org/giovanni-paolo-ii-uomo-spirituale-corpo> (Pristupljeno: 2.9.2024.). Vlastiti prijevod.

¹⁰ Usp. Drugi vatikanski koncil, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII., 1965.), u: *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, 4. izd., Zagreb, 1986. (dalje: GS), br. 14.

sti u Bogu te tako bilo njegovim znakom.“¹¹ Na taj način Papa želi istaknuti da i ljudsko tijelo, na svoj način, sudjeluje u dostojanstvu ljudske osobe te postaje mjesto objave njezine duhovne stvarnosti.

Istu istinu naglašava i Katekizam Katoličke Crkve, koji citira sv. Ireneja: “Što se čovjeka tiče, svojim ga je rukama (tj. Sin i Duh Sveti) Bog oblikovao [...] on je u oblikovano tijelo ucrtao svoju sliku, tako da i ono što je vidljivo nosi Božju sliku.“¹² U svjetlu kršćanske antropoteologije, čiji je temelj u Isusu Kristu, utjelovljenoj Riječi, ljudsko tijelo zadobiva posebno značenje za vjeru i spasenje. Katekizam tu istinu izražava riječima: “‘Tijelo je stožer spasenja’. Mi vjerujemo u Boga koji je stvoritelj tijela; vjerujemo u Riječ koja je postala tijelom da otkupi tijelo; vjerujemo u uskrsnuće tijela, dovršetak stvorenja i otkupljenja tijela.“¹³

Iz takvog shvaćanja čovjeka proizlazi i određeno razumijevanje moralnog djelovanja. Moralni čin ne uključuje samo razum i volju nego pretpostavlja sudjelovanje čitave osobe. Moralno djelovanje stoga pretpostavlja integraciju cjelokupne osobe u njezino djelovanje, uključujući želje, strasti i tijelo sa svim njegovim osjetilnim i osjećajnim doživljajima.

1.2. Integracija čitave osobe u moralno djelovanje

Osoba je po svojoj strukturi duhovno-tjelesno biće, subjekt vlastitih čina, te kao cjelina ulazi u odnos s drugom osobom, okolinom i duhovnim svijetom. „Osoba, uključujući tijelo, povjerena je u cijelosti samoj sebi, i nalazi se u jedinstvu duše i tijela kojem je ona predmet (subjekt) vlastitih moralnih čina. Osoba, putem svjetla razuma i potpore kreposti, otkriva u svom tijelu prethodne znakove, izraz i obećanje samodarivanja, u skladu s mudrim planom Stvoritelja.“¹⁴ Ovom tvrdnjom VS afirmira da je čitava osoba kao takva pozvana od Boga te da su sve njezine težnje, u izvornom Božjem naumu koji je upisan u najdubljem ljudskom iskustvu, usmjerene prema konačnom cilju – Bogu. Strasti i osjećaji stoga nisu odvojeni od duhovne stvarnosti, nego su s njome povezani. Najdublja želja ljudskoga srca može se usmjeravati prema dobru, uključujući u taj proces i osjećajnu te osjetilno-tjelesnu dimenziju osobe. Zbog toga je potrebno

¹¹ Ivan Pavao II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj ljubavi*. Cjelovita teologija tijela, Svezak I, Verbum, 2012., 161.

¹² KKC, br. 704.

¹³ KKC, br. 1015.

¹⁴ Ivan Pavao II., *Veritatis splendor – Sjaj istine. Enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve* (6. VIII. 1993.), Dokumenti 107, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998. (Dalje: VS), br. 48.

odgajati osjete i osjećaje kako bi se usmjeravali prema onome za što su u izvornom Božjem naumu stvoreni.

Osim čovjekova duha (*mens*), i psihofizička dimenzija njegova bića nosi u sebi „prethodne znakove“ koji su „izraz i obećanje samodarivanja“.¹⁵ Oni su izraz onoga što je Bog na početku upisao u čovjeka i njegovo tijelo, jer „muško i žensko stvori ih“, pozivajući ih da postanu „jedno tijelo“ (usp. Post 1, 27; Post 2, 24). To ženidbeno, odnosno zaručničko značenje tijela od početka je upisano u čovjekovu tjelesnost kao vidljivi znak nevidljive čovjekove nutrine. Ono je u skladu sa samim „početkom“, odnosno s mudrim planom Stvoritelja,¹⁶ koji poput „pečata“ ostaje utisnut u stvarnosti čovjekova tijela i duše, psihe i duha, dok sam „prsten“, kako kaže sv. Augustin,¹⁷ ostaje na ruci Stvoritelja, odnosno Zaručnika Krista. Sam Krist htio je da ljubav bude prepoznatljiv „znak“ njegovih učenika, koji se očituje kroz tijelo i kroz konkretne čine prema drugim osobama. Ti znakovi nisu samo izraz samodarivanja nego ujedno i njegovo obećanje, jer upućuju na eshatološko ispunjenje u uskrsnuću tijela.

Osoba je stoga pozvana iščitavati ove „znakove“ koji su upisani u strukturu njezina vlastitog bića, ali i u biće druge osobe, te ih usmjeravati prema konačnom cilju – blaženstvu vječnoga života. Cijelo je njezino biće obilježeno zaručničkom dimenzijom, odnosno sposobnošću samodarivanja drugoj osobi ili samome Bogu, koji je u sebi zajedništvo osoba (*communio personarum*). To će se zajedništvo u svojoj punini ostvariti tek u eshatonu.¹⁸ Bitak osobe, koji je temelj njezina postojanja i djelovanja, ostaje misterij koji osobu nadilazi, ali je istodobno i poziv na darivanje u ljubavi. Samodarivanje tako postaje izraz zaručničkog značenja čitave osobe, odnosno jedinstva duše i tijela. Bitak osobe nadilazi njezin duh¹⁹ te upućuje na cjelinu po kojoj je ona jedna supstancija duše i tijela. Ta cjelina ujedno predstavlja poziv na integraciju čitave duhovne i psihofizičke dimen-

¹⁵ Usp. VS, br. 48.

¹⁶ Usp. Mirjana Pinezić, Svadbeni misterij i objava teološke dimenzije ljudske ljubavi, *Riječki teološki časopis*, 22 (2014.) 1, 221-236.

¹⁷ Usp. VS, br. 51.

¹⁸ „Eshatološko zajedništvo (*communio*) čovjeka s Bogom, koje je uspostavljeno zahvaljujući ljubavi prema savršenu sjedinjenju, hranit će se gledanjem licem u lice, kontemplacijom najsavršenijega zajedništva, jer je čisto božansko, trojstvenoga zajedništva božanskih Osoba u jedinstvu istoga božanstva“. Ivan Pavao II., *Muško i žensko stvori ih*, 442.

¹⁹ U smislu svijesti o sebi, konceptualnog samorazumijevanja, a onda i samoprihvatanja onoga što osoba uistinu jest.

zije osobe u jedinstvenu stvarnost.²⁰ Takvo jedinstvo ne može se u moralnom smislu potpuno ostvariti već na ovoj zemlji, ali ono već sada postoji kao „znak budućeg, obećanog samodarivanja“. Stoga bi svaka čovjekova težnja i svako djelovanje trebali izražavati osobu u njezinu tjelesno-duhovnom jedinstvu te pridonositi njezinu ostvarenju kao jedinstvene i neponovljive osobnosti.

Svaki čin ili stav koji se protivi tim „znakovima“, upisanima u čovjekovu strukturu kao razumnog, slobodnog i moralnog duhovno-tjelesnog bića, postaje „protu-znak“ i izraz onoga što je u suprotnosti s obećanjem blaženstva upisanim u ljudsku narav. Pravilno iščitavanje tih znakova ostvaruje se razvojem *ethosa* osobe, koji oblikuje i usmjerava njezine životne snage te iskonsku želju za ljubavlju i blaženstvom – čovjekov temeljni *eros* – prema zajedništvu s Bogom. Stoga nije dovoljno razvijati samo razumsko-voljnu dimenziju osobe. Proces oslobađanja od navezanosti na pogrešna dobra mora zahvatiti i područje strasti i osjetilnih težnji. Njegov cilj nije samo asketsko suzdržavanje, nego prije svega odgoj čovjekovih potencijalnosti prema istinskom dobru, odnosno prema onome za što su u izvornom Božjem naumu stvorene.

Upravo na području integracije ili dezintegracije osobe postaje razumljiv i fenomen ovisnosti o kockanju. Kada osjetilno-osjećajne težnje izgube usmjerenje prema istinskom dobru, osoba više ne djeluje kao jedinstveni moralni subjekt, nego postaje ranjiva na obrasce ponašanja koji postupno zahvaćaju čitavu njezinu egzistenciju. Stoga je potrebno razmotriti na koji se način strasti mogu shvatiti kao čovjekove potencijalnosti koje trebaju biti integrirane u kreposti, kako bi osoba bila osposobljena za ostvarenje istinskoga blaženstva.

2. OBLIKOVANJE STRASTI KOJE POSREDUJU IZMEĐU DUHOVNOG I OSJETNOG ŽIVOTA ČOVJEKA

2.1. Kockanje i utjecaj na osjetno-osjećajne težnje čovjeka

Kockanje i igre na sreću obavijeni su velom misterija, jer kao što kaže Spurrett: „Igrači mogu postići bestjelesnu uronjenost djelo-

²⁰ Edith Stein to izražava ovim riječima: „Cjelokupni svjesni život ne poistovjećuje se s ‘mojim bićem’, on nalikuje osvjetljenoj površini mračnog ponora, koji se kroz tu površinu očituje.“ Edith Stein, *Endliches un ewiges Sein. Versuch eines Aufstiegs zum Sinn des Seins*, Edith Stein Gesamtausgabe (ESGA) 11/12, Freiburg-Basel-Wien, 2006., 311. Budući da „prazna forma“ nikada nije bez punine, a punina biti je smisao i snaga u isto vrijeme koja se oblikuje u postojanje, u njoj se, stoga, reproducira i jedinstvo božanske biti“. *Isto*, 355. Vlastiti prijevod.

mično zato što se kasina i dizajneri automata toliko trude prilagoditi njihovim tijelima”,²¹ te se čini kao ulazak u nepoznato područje koje može biti opasno i nepredvidljivo, tj. na takav način se postiže da „se prijelazi u namjenske prostore za kockanje čine neprimjetnima i teško izbjeznima, izlazi se zamagljuju, a nude se raznolike lokacije koje snažno potiču na igru igrača različitih sklonosti”.²² Osoba u isto vrijeme osjeća jednu dozu straha i anksioznosti, ali i radost i užitak zbog određenih dobitaka koje je već postigla. Dok igra, kao da se s jedne strane vraća u doba djetinjstva i slobode od obveza, tj. u vrijeme kad je sve bilo igra, dok se napetost i osjećaj opasnosti zbog rizika čini kao stvar odrasle osobe. Iako je kod kockanja općenito taj osjećaj napetosti na poseban način naglašen, ipak je napetost u vidu tjeskobe naglašenija kod muškaraca nego kod žena. Takav stav potvrđuju autori koji su istraživali različite skupine patoloških kockara, te zaključuju: „Anksioznost (hiperpobuđenost) i disocijacija pokazale su se kao najsnažniji prediktori kod muškaraca, dok su depresivno raspoloženje, disocijacija i uporaba stimulansa bili značajni prediktori problematičnih i patoloških kockarica.”²³

Čovjek se u tom okviru doživljava snažnim, važnim, pobjednikom,²⁴ te se stvara određena samoiluzija koja zahtijeva ponavljanje igre kao potvrdu slike koju kockar stvara o sebi. U početku igra može biti popraćena praznovjernošću, ali se kasnije ipak sve svodi na lažnu vjeru u pobjedu ili lažni osjećaj kontrole. Ellen Langer je, naime, još 1975. godine pokazala da se iluzija kontrole javlja kada situacije temeljene na sreći sadrže elemente tipične za situacije koje uključuju stvarnu kontrolu ili vještinu, poput mogućnosti izbora, poznatih podražaja i odgovora te različitih oblika natjecanja, što su kasnija istraživanja uglavnom potvrdila.²⁵ Kao posljedica, ali nekad i uvjet ovakvog načina života razvija se lažna hrabrost koja počiva na izboru lažnog dobra, na borbi protiv lažnog zla, ali i na lažnoj slici o sebi, drugima, svijetu, Bogu, stvarnosti, itd. U čovjeku se, posljedično, rađa podijeljenost između stvarnog i imaginarnog života. Ta podijeljenost u osobi događa se na svim

²¹ David Spurrett, On Hostile and Oppressive Affective Technologies, *Topoi* 43 (2024.), 824. Citati ovog članka su vlastiti prijevod.

²² Isto.

²³ Alex Blaszczynski, Lia Nower, A pathways model of problem and pathological gambling, *Addiction*, 97 (2002.) 5, 491. Vlastiti prijevod.

²⁴ Kod onih koji često igraju, ali i više gube, stvara se iluzija pobjede. Usp. Izuchukwu L.G. Ndukaihe, Larry O. Awo, Near-Misses Predict Youth Gambling Intention via Illusion of Control. *Journal of Gambling Study* 39 (2023.) 4, 1563–1577.

²⁵ Usp. Rosa Bersabé, Rosario Martínez Aria, Superstition in Gambling, *Psychology in Spain*, 4 (2000.) 1, 28.

razinama, te osoba gubi kontakt sa svojim stvarnim identitetom, kao i s okolinom u kojoj se nalazi i djeluje.²⁶

Budući da kockanje snažno utječe na čovjekove dojmove, te se kao posljedica stvaraju neuredne strasti koje su usmjerene postizanju lažnog dobra, pitamo se na koji način upravo odgojem snažnih osjećaja i strasti možemo pomoći osobi da ponovno zadobije pravu percepciju stvarnosti.

2.2. Strasti – područje između duhovnog i osjetnog života čovjeka

U posredovanju osobe i svijeta strasti su, naime, vrlo važan element u životu svakog čovjeka, jer one prenose dojmove iz svijeta ili obrnuto, kao reakcija nutrine na vanjske podražaje. Strasti, stoga, mogu izgrađivati čovjekovu nutrinu ili je deformirati, pa prema tome i interakcija između osobe i svijeta može biti odgovarajuća ili neodgovarajuća. U KKC čitamo: „Strasti su prirodne sastavine ljudskog psihičkog života; one su kao neka posredništva i osiguravaju vezu između osjetnog i duhovnog života. Naš Gospodin veli da je ljudsko srce kao izvor iz kojeg se rađa pokret strasti.“²⁷ Ponovno uspostavljanje veza između duše i tijela događa se, dakle, na području strasti i srca.

Iako se ovo područje smatra subjektivnim doživljajima osobe na koje svatko ima pravo i u koje etika gotova da nema pristupa, ipak i ovdje nalazimo određeni „logos“ koji djeluje u osobi i koji traži odgovarajući vanjski izražaj primjeren čovjeku. KKC, stoga, kaže: „Strasti ima mnogo. Osnovna strast je ljubav koju izaziva privlačnost dobra. Ljubav budi želju za odsutnim dobrom i nadu da će ga postići. Taj pokret završava u užitku i u radosti posjedovanja dobra.“²⁸ Snažne emocije ili strasti imaju svoju svrhovitost, a to je uživanje u dobru prema kojem su usmjerene.

To dobro, nadalje, ne može biti bilo koje dobro. Strasti su dobre ako je njihov objekt dobar, a zle ako je njihov objekt zao. One pokreću čovjekovo srce i čine ga na neki način „živim“, jer se nalaze na razmeđu duhovne i tjelesne stvarnosti te pridonose čovjekovu osjećaju cjelovitosti.²⁹ Drugim riječima, nije dovoljno da čovjek razumom spozna što je dobro i da voljom izvrši ono što smatra dužnošću;

²⁶ Usp. Magdalen G. Schluter, David C. Hodgins, Dissociative Experiences in Gambling Disorder, *Current Addiction Report* 6 (2019.), 34–40.

²⁷ KKC, br. 1764.

²⁸ *Isto*, br. 1765.

²⁹ Usp. *Isto*, br. 1762-1770.

on želi da u tome sudjeluje i njegovo srce. Zato Katekizam Katoličke Crkve naglašava da „savršenost moralnog dobra postoji kad čovjeka na dobro navodi ne samo volja nego i njegovo ‘srce’“. ³⁰

Težnje ljudskog „srca“ su, nadalje, različite naravi. Tradicionalna skolastička teologija razlikuje razumnju (*appetitus rationalis*), razdražljivu (*appetitus irascibilis*) i požudnu (*appetitus concupiscibilis*) težnju. ³¹ Krepost razboritosti i pravednosti tako su vezane su uz razumnju i volju, jakost uz razdražljivu, a umjerenost uz požudnu težnju. Što su te težnje više oblikovane krepostima, to su međusobno skladnije, a čovjekovo djelovanje postaje snažnije, jednostavnije i spontanije. ³²

Ako strasti nisu pravilno oblikovane i usmjerene prema istinskom dobru, mogu se okrenuti prema moralno lošem objektu, pa čovjek strastveno čini ono što je zlo; ili pak razum prepoznaje dobro, ali oslabljena volja ne uspijeva djelovati u skladu s tim spoznajama, što se može očitovati, primjerice, u ovisnosti o kockanju. Ovisnost se stoga može razumjeti kao poremećaj integracije razuma, volje i osjetnih težnji, a ne tek kao nedostatak znanja o dobru.

2.3. Kockanje i razdražljive strasti

U psihološkom smislu razdražljive strasti mogu se opisati kao emocionalno napete reakcije koje nastaju kada je željeno dobro otežano ili ugroženo. One uključuju frustraciju, nestrpljenje, agresivnost ili impulzivnu potrebu za ponovnim pokušajem. Moralno-teološki gledano, ove strasti same po sebi nisu negativne, nego postaju problematične kada nadvladaju prosudbu razuma i slobodno usmjerenje volje. U kontekstu kockanja to se očituje, primjerice, u kompulzivnom nastavku igre nakon gubitka, gdje emocionalna napetost zamjenjuje razborito prosuđivanje stvarnog dobra.

Kod kockanja su naglašene posebno razdražljive strasti u koje spada: nada, hrabrost/jakost, ili strah i srdžba, ako stvari krenu lošim putem. Razdražljive strasti u čovjeku se rađaju zbog poteškoća koje se mogu javiti u postizanju dobra. Naravna nada ima iste elemente kao i nadnaravna nada, tj. nada je okrenuta prema dobru, koje je moguće, buduće, ali teško dostiživo. ³³ Dok je nadnaravna nada ulivena krepost i proizlazi od Boga koga se promatra

³⁰ Usp. *Isto*, 1775.

³¹ Usp. Toma Akvinski, *Summa Theologiae*, I-II, Q. 22-23.

³² Usp. Romanus Cessario, *Kreposti*, Zagreb, 2007., 168.

³³ Usp. *Isto*, 40-41.

kao krajnje Dobro, koji je darovao ulivenu krepost vjere koja prepoznaje Boga kao zadnju Istinu, te priznaje da se u Njemu Dobro i Istina ne mogu odvojiti, kod naravne nade je moguće da se radi i o lažnom dobru. Dinamizam postizanja zamišljenog dobra sličan je kao i kod onog pravog, ali ono čovjeka ne ostvaruje, ne izgrađuje ga u njegovoj osobnosti i moralnosti, nego ga vodi u druge mane, kao što su preuzetnost ili očaj, lažna hrabrost, lažna religioznost i lažna vjera, uključujući i ostale požudne i razdražljive strasti (strah, očaj, agresivnost), što u konačnosti utječe i na slobodu, na razboritost te na gušenje savjesti i popuštanju nemiru površnih i niskih strasti i osjeta. Za „hranjenje“ razdražljivih strasti važno je također stalno osjećati težnju, napetost koja iznova pobuđuje želju za pokretom prema nekom stvarnom ili zamišljenom dobru.³⁴

Ako je objekt istinsko dobro, tada će i njegov *ratio* imati više mogućnosti da dosegne cilj svoje težnje, tj. istinu. Razum koji ima svoje svjetlo dat će i volji dodatni motiv za borbu, ukoliko je prepoznao istinske vrijednosti i istinsko dobro. Razum koji je ispravno usmjeren (*recta ratio agibilium*),³⁵ moći će stvoriti više prostora za slobodu, za slobodno promišljanje i slobodno djelovanje. Ako se radi o usmjerenju na objekt koje nije dobro u sebi, tada će dominirati kriva percepcija vrijednosti koja će izazivati osjećaje žudnje prema nečemu za što osoba želi da bude stvarnost, ali u sebi nije istinsko dobro. Sloboda se, tako, sve više umanjuje, a razvija se uzročno-posljedični mehanizam koji uključuje tijelo, psihu, strasti, te razum i volja, posljedično, ostaju bez prostora slobode, postajući robovi nižih strasti. Razdražljive i požudne strasti neće tako u sebi biti racionalno usmjerene, već će se okrenuti prema krivom objektu svojih težnji.

Budući da razdražljive strasti imaju više veze s muškim psihofizičkim ustrojstvom, kockanje će većinom privući muški svijet.³⁶

³⁴ Usp. *Isto*, 48-58.

³⁵ Usp. *Isto*, 114. U tom kontekstu posebnu važnost zadobiva krepost razboritosti (*prudentia*), koja omogućuje ispravno prosuđivanje dobra i izbora sredstava njegova ostvarenja. Ovisničko ponašanje može se promatrati upravo kao poremećaj razboritog prosuđivanja, pri čemu subjekt više ne razlučuje između prividnog i stvarnog dobra. Razboritost tako postaje ključna poveznica između slobode osobe, oblikovanja strasti i odgoja savjesti.

³⁶ Usp. Nerilee Hing, Alex Russell, Barry Tolchard, Lia Nower, Risk Factors for Gambling Problems. An Analysis by Gender, *J Gambl Stud* 32 (2016.), 511-534; Tobias Turowski, Gallus Bischof, Tim Brosowski, Tobias Hayer, Anja Bischof, Christian Meyer, Ulrich John, Hans-Jürgen Rumpf, Gender and Age in Gambling Participation, Gambling Onset, and Problematic Gambling in a General Population Sample: Empirical Findings from Germany, *International Journal of Mental Health and Addiction*, 21 (2023.), 2682-2705.

Muškarac je po naravi usmjereniji na jedan cilj i ova ideja o jednom cilju ili svrsi potrebna mu je kako bi osjećao da je njegov život usmjeren prema nečemu konkretnome, kako bi sve svoje snage usmjerio na jednu točku. Po strukturi je također više podoban za borbu, te će situacija u kojoj će osjećati da postoji više mogućnosti za borbu, izgledati kao prigoda da se osjeti više muškarcem.

Budući da problem ovisnosti o kockanju podrazumijeva iskrivljavanje ljudskih strasti koje se pretvaraju u mane, potpuno oslobođenje od ovih ovisnosti zahtijeva, stoga, cjelovit pristup osobi u njezinoj duhovno-osjećajno-osjetnoj dimenziji.

Strasti se, dakle, mogu, umjesto na mane, usmjeriti na kreposti. Budući da se u kontekstu kockanja radi o najviše o razdražljivim težnjama, potrebno je te strasti usmjeravati prema kreposti jakosti, integrirajući je s krepošću strpljivosti i ustrajnosti.³⁷ Važno je pobuditi i nadnaravnu krepost nade koja osobu usmjerava prema nadnaravnoj sreći i blaženstvu u Bogu.³⁸

Ipak, budući da se radi o osobama koje su zarobljene manama i postaju teški ovisnici, a vježbanje u krepostima podrazumijeva ispravno usmjeren razum i odlučnost volje, teško se od ovisnika može očekivati da se vježba u krepostima, tj. da svoje strasti oblikuje, te ih pretvara u kreposti. Iako se, dakle, radi o strastvenim osobama, ali podložnima raznim slabostima, potrebno je ići do samog izvora osobe, do srca iz kojeg izvire svaka želja, prije svega ona najdublja, koja nadilazi razumijevanje i ograničenu volju osobe.

3. VAŽNOST PRVOTNIH POKRETA SRCA I OTKRIVANJE NAJDUBLJE ŽELJE U ČOVJEKU

3.1. *Kockanje i „čovjek požude“*

Cijeli mehanizam komercijalnog kockanja, u današnjem stilu sekularističko-materijalističkog svijeta zabave, snažno djeluje na strasti preko vanjskih osjeta, usmjeren je na „čovjeka požude“ koji je „žrtva“ jednog sustava koji se hrani ljudskim slabostima i ovisnostima.

Pod pojmom „čovjek požude“ ne podrazumijevamo samo iskrivljavanje pojedinih težnji i strasti koje se, umjesto u kreposti, pretvaraju u mane, nego podrazumijevamo čovjeka koji je čitav usmjeren postizavanju određenog cilja koji, posljedično, traži određen način

³⁷ Usp. Romanus Cessario, *Kreposti*, 179.

³⁸ *Isto*, 44-48.

djelovanja. Kod „čovjeka požude“ radi se o čovjeku koji djeluje iz površnih potreba, o čovjeku koji je utihnuo svoju savjest, te je posljedično prepušten „nemiru“ svojih osjetila koji na pogrešan način teže za onime za što su izvorno stvoreni. Slušanje i djelovanje po savjesti čovjeku daje pravi mir, jer su i njegove osjetno-osjećajne moći prožete onom najdubljom duhovno-moralnom dimenzijom u čovjeku. Čovjek koji „gleda“ s požudom, naprotiv, prepušta vlastitu slobodu i unutarnji čin utjecaju prirodnih sila, te posljedično postaje žrtva uzročno-posljedičnog mehanizma i požude tijela.³⁹ Žudnja prema istoj stvarnosti može, stoga, od strane moralnog subjekta biti više ili manje osjetna/senzualna ili podložna psihofizičkom mehanizmu koji našu želju potencira jedino u vidu površnih potreba koje pružaju samo prolazno zadovoljstvo, zarobljavajući tako našu slobodnu volju. Požuda, stoga, znači uznemirenost naših osjeta koji su podložni uzročno-posljedičnom mehanizmu vanjskog svijeta, ne nalazeći i ne ispunjavajući u tome svoju pravu svrhu i zadnje zadovoljstvo. Ovakav način života i djelovanja odvaja čovjeka od njegove najdublje nutrine te ga onesposobljava za iščitavanje i prepoznavanje one najdublje želje srca, pa je i ne može usmjeravati prema pravoj svrsi ili cilju.

U iskustvu kockara ta dinamika poprima oblik trajne napetosti između očekivanog dobitka i stvarnog gubitka, čime se strasti postupno odvajaju od razumske prosudbe dobra. Polazeći od najdublje želje čovjekova bića, moguće je u čovjeku probuditi izvorni glas savjesti i osloboditi najdublje duhovne sile koje počivaju u njemu.

3.2. Otkrivanje „najdublje želje“ srca i glas savjesti

Najdublja želja u čovjeku može se opisati kao temeljna čežnja ljudske osobe za puninom života i konačnim dobrom. Želja ili lat. *desiderium* (*de-sidera*) znači iščekivati ispod zvijezda.⁴⁰ Ta zvijezda označava čovjekov nedostižni cilj za puninom života. Dok smo na ovoj zemlji, ljudska duša će uvijek za nečim težiti i uvijek će postavljati neki krajnji cilj koji doživljava kao dobro i kojeg će htjeti postići da se osjeti sretnim. Ali odakle u čovjeku ta duboka težnja

³⁹ “Čovjek koji ‘gleda s požudom’ zapravo je čovjek trostruke požude, čovjek požude tijela. Stoga on ‘može’ na taj način gledati i mora biti svjestan da, prepuštajući taj unutarnji čin u ruke prirodnih sila, ne može izbjeći utjecaj požude tijela.” Ivan Pavao II., *Muško i žensko stvori ih*, 317.

⁴⁰ Izraz se vezuje uz kontekst rimskih vojnika koji su, ležeći ispod zvjezdanog neba, iščekivali svoje su-ratnike koji još bili u borbi. Zvijezde su pobuđivale nadu u njihov povratak. Usp. Domenico Cravero, *Educare il desiderio*, Padova, 2012., 25.

za nečim što ga transcendirira, ali i uvijek iznova izaziva na traženje? „Čežnja za Bogom upisana je čovjeku u srce, jer je od Boga i za Boga stvoren; Bog nikad ne prestaje čovjeka privlačiti k sebi, a čovjek će samo u Bogu pronaći istinu i blaženstvo za kojima neprekidno traga: 'Posebno bitna crta ljudskog dostojanstva jest u čovjekovoj pozvanosti u zajedništvo s Bogom'.“⁴¹ Ta čežnja za Bogom, za blaženstvom, za puninom, obuhvaća čitavog čovjeka i najdublja je želja njegova srca. Želja je motor koji ga pokreće na traženje, koji je aktiviran u čovjekovom srcu od Boga samoga.⁴² Želja označuje trajni nemir, trajni pokret nutrine koji je sam Bog pokrenuo. Za sv. Bonaventuru želja je, stoga, zaglavni kamen svake duhovnosti.⁴³

Kršćanstvo ne samo da ne odbacuje ovu najdublju želju, nego objavljuje njezin pravi smisao objavljujući joj ljubav koja ju je sposobna ispuniti i polako učiniti da ta najdublja želja bude dinamizmom svake druge težnje.⁴⁴ Ta najdublja želja prvi je pokret srca koji proizlazi iz ljubavi.⁴⁵ Ljubav ne bi bila najtemeljnija strast da Bog koji žudi za čovjekom nije usadio u čovjeku tu potrebu i želju, zbog čega se njegova osjetila ne mogu smiriti dok ne postane svjestan koga traži i za kime žudi. Sv. Augustin zato kaže da je nemirno srce ljudske dok se ne smiri u Bogu.⁴⁶

Ukoliko se ne daje prostora ovoj najdubljoj težnji i želji u nama, ne čuje se ni glas savjesti koji može duši pružiti mir. U Katehezama o ljudskoj ljubavi Ivan Pavao II. će reći: „Gušeći glas savjesti, strah sa sobom donosi uznemirenost tijela i osjetila: to je nemir 'izvanjskoga čovjeka'. Kada je unutarnji čovjek natjeran na šutnju, strast se, pošto dobije slobodu djelovanja, očituje kao uporno nastojanje

⁴¹ KKC, br. 27.

⁴² Usp. Fabio Massimo Tedoldi, *Le cinque porte dello Spirito. Un viaggio tra i sensi spirituali con San Bonaventura*, Milano, 2023., 126.

⁴³ Usp. *Isto*, 127.

⁴⁴ Roberts smatra da „obožavati manjeg Boga znači robovati stvarima koje ne mogu donijeti konačno zadovoljstvo“. Nicholas Roberts, *Psychological and Theological Theories of Addiction: Towards an Integrated Study*, Doctoral Thesis, London, 2015., 291. „Kraljevstvo je Božji projekt, a u tom projektu strastveno, a ponekad i snažno, afirmiraju se sva osjetila. U tijelima i kroz tijela, kroz vježbu naših osjetila, Bog ide prema stvaranju novoga svijeta, svijeta slavljenja i afirmacije tijela, dakle i Stvoritelja koji ih je zamislio i dao nam ih materijalno, kao savršeni znak milosti Božje bitne naravi.“ *Isto*, 289. Citati ove doktorske radnje su vlastiti prijevod.

⁴⁵ Dok u tomističkoj teologiji želja spada u požudne težnje koje moraju biti vođene razumom i voljom, kod sv. Bonaventure se radi o želji koja obuhvaća čitavog čovjeka, te spada u pokret naše duhovne duše koja nadilazi naš razum i shvaćanje.

⁴⁶ Usp. Aurelije Augustin, *Ispovijesti*, Zagreb, 1987., I, 1, 7.

da se zadovolje osjetila i tijelo [...] čovjek, čija je volja zauzeta oko zadovoljavanja osjetila, ne nalazi ni spokoja ni sebe sama, nego se naprotiv 'troši'. Cilj je strasti zadovoljenje; stoga otupljuje misaono djelovanje i nije pozorna na glas savjesti tako, budući da u sebi nema počela neuništivosti, 'iscrpljuje' se.⁴⁷

Potaknut ljubavlju i oblikovan iskrenom savješću, naprotiv, čovjek može uočiti u sebi ovu duboku želju za Bogom, te usmjeravati svoje težnje, strasti, tijelo i djelovanje prema pravom životu i punini. Usmjeravanjem srca Bogu, ljudska najdublja želja, posljedično, pokreće traženje pravog života u čemu mogu sudjelovati i ljudske osjetno-osjećajne težnje. Čovjek koji je zbog požude iskrio svoje težnje i svoje osjetno-osjećajne sposobnosti izvanjski svijet mu se može pričinjavati kao previše materijaliziran, fizički i uzrok njegove požude. Tek onda kad otkrije da je pravi uzrok požude u njegovom srcu, moći će se okrenuti svijetu oko sebe s povjerenjem.

4. (PRE)ODGOJ ŽELJA I OSJEĆAJNO-OSJETNIH TEŽNJI OSOBE

Ako je ovisnost o kockanju posljedica neuredno oblikovanih želja i osjetila, tada se put oslobođenja mora događati upravo na istoj razini na kojoj je nastala deformacija. U kontekstu ovisnosti o kockanju „čovjek požude“ poprima konkretan oblik osobe koja traži ispunjenje egzistencijalne praznine kroz iskustvo rizika i obećanje brze nagrade.

4.1. Put kreposti i put „oduhovljavanja“ osjeta

Put kreposti je put kojim čovjek odgaja sebe polazeći od svojeg duha koji usmjerava svoje osjetno-osjećajne težnje prema dobru. Na taj način svojim dobrim ili lošim činima unosi u svijet dobro ili zlo, a i on sam kroz takve čine postaje bolji ili lošiji. Ovaj put ide, dakle, od ljudskog duha prema osjećajima i tijelu, sve do oblikovanja vanjske stvarnosti pod moralnim vidom. U pristupu koji stavlja naglasak na želji polazi se od čovjekovog srca, od njegove duše kako bi se razotkrila njegova prava želja koja je skrivena u raznim površnim željama i potrebama. Kod osoba koje su se udaljile od vlastite najdublje nutrine zbog zarobljenosti od požude tijela, moguće je krenuti od osjetne stvarnosti kako bi se pobudilo čovjekovo srce

⁴⁷ Ivan Pavao II., *Muško i žensko stvori ih*, 277.

i njegova nutrina, te izazvala čežnja za Bogom i puninom života.⁴⁸ O kakvoj osjetnoj stvarnosti je riječ? Nisu li tjelesna osjetila podložna oblikovanju jedino od strane ljudskog duha, uz pomoć razdražljivih i požudnih težnji? Ili je moguće da se otvore jednom dubljem smislu osjetne stvarnosti koja nosi u sebi i duhovne vrijednosti po kojim djeluje i Duh Božji, te tako čovjeka otvara susretu s vječnim životom?

U knjizi *Pet vrata Duha. Put kroz duhovne osjete sa sv. Bona-venturom* Tedoldi kaže da duhovni osjeti znače savršeno korištenje tjelesnih osjeta,⁴⁹ budući da su fizički osjeti naravno predisponirani da postanu duhovni.⁵⁰ Osjetila nam tako mogu pomoći da ponovno doživljavamo svijet onako kako je to Bog zamislio. Jer ako svijet zamijenimo za Boga, tj. ako svijet i njegove ponude postanu zadnja ljudska želja koju želimo dostići, tada će i svijet postati samo slika ljudske požude. Ipak, i ljudsko nemirno srce i stvorenja koja uzdišu u porođajnim bolovima izražavaju nadu za otkupljenjem Božjih sinova (usp. Rim 8, 22-23). Duh Sveti može pokrenuti i ljudske strasti, tako da one učine da naši osjeti počnu spoznavati svijet na drukčiji, duhovan način. Što to znači da i materijalna stvarnost može biti više ili manje doživljena na duhovan način? Usporedimo npr. svjetlo koje je čovjek stvorio ili svjetlo koje susrećemo u prirodi, živo stablo ili plastično stablo, naslikano ili ono koje susrećemo u virtualnom svijetu. Nije svaka materijalna stvarnost jednako materijalna. Čovjek koji je požudom iskrivio svoje osjete i način percepcije vanjske stvarnosti, može kroz doticaj istinskih i jednostavnih stvarnosti ponovno izoštriti svoje osjete i postati osjetljiv na ljepotu, jednostavnost i poniznost.

Budući da se u kockanju strasti usmjeravaju prema prividnom dobru, njihovo ponovno usmjeravanje prema krepostima postaje nužan put obnove slobode osobe.

⁴⁸ Ukoliko put kreposti uzima u obzir i habitualnu savjest (sinderezu), tada se može reći da su i kreposti u funkciji većeg „utjelovljenja“ duše u sve dimenzije čovjekovog bića i njegova djelovanja. Usp. Mirjana Pinezić, *Savjest i krjeposti, Sve provjeravajte: dobro zadržite! (1 Sol 5, 21). Kršćanska etika u dijalogu sa suvremenim svijetom*. Zbornik u čast prof. dr. sc. Josipa Grbca u povodu 65. godine života, Zagreb, 2021., 155-168.

⁴⁹ Usp. Fabio Massimo Tedoldi, *Le cinque porte dello Spirito*, 7. Osjetilo vida postaje „vrata svjetla“, osjetilo sluha „vrata glasa“, osjetilo njuha „vrata mirisa“, te osjetilo okusa i dodira kao vrata duhovnog okusa i dodira.

⁵⁰ Usp. *Isto*, 13.

4.2. (Pre)odgoj želja i osjeta

Cilj (pre)odgoja želja i osjeta nije njihovo potiskivanje, nego ponovno uspostavljanje hijerarhije dobara u kojoj osjetne težnje postaju suradnici razuma i savjesti. Takav proces uključuje konkretne pedagoške i duhovne prakse koje postupno mijenjaju način percepcije stvarnosti i omogućuju osobi ponovno iskustvo smisla izvan ovisničkog ponašanja.

Roberts u svojoj doktorskoj disertaciji pod nazivom „Psihološke i teološke teorije ovisnosti“ (*Psychological and Theological Theories of Addiction*) predstavlja mogućnost pomoći ovisnicima kroz (pre)odgoj njihovih osjetila. Ovu svoju teoriju temelji na knjizi T. F. Goringea, *The Education of Desire* (Odgoj želje. Prema teologiji osjeta), koji opisuje pet načina iskustva osjeta na duhovan kršćanski način, na temelju pet osjeta naravnog čovjeka pomoću kojih spoznaje ovaj svijet (osjet, vid, sluh, njuh, okus). Temelj je u osjetnoj stvarnosti, ali se radi o novom načinu percipiranja istih osjeta, budući da je izvor djelovanja duhovna stvarnost, a ne više reakcija osobe koja djeluje samo na psihofizičkoj razini. Duša koja je ispunjena Bogom, kao forma tijela, formira na duhovan način i ljudske instinkte i naravna nagnuća, tako da i sama osjetna percepcija biva doživljena na jednoj dubljoj razini. Gorringe, smatra Roberts, „pokušava staviti pozitivno tumačenje ljudske želje u okvire kršćanske teologije, nasuprot gledištu o senzitivnom iskustvu koje je označeno neutralnim ili negativnim tonom“.⁵¹ Ona najdublja želja koja je u čovjeku dana od Boga i određena je mjerom beskonačnosti, jer je samo Bog može do kraja ispuniti. Duhovna razina duše ne može se odvojiti od čovjekove psihosomatske naravi, pa je tako taj princip prisutan u svakoj drugoj težnji ili ljudskoj sposobnosti. Ova najdublja želja tako je vezana uz fizičke osjete,⁵² ali je ona zadnji izvor, uzrok i forma ako je ispunjena zadnjim objektom svoje težnje. Možemo, tako, govoriti o pobuđivanju nutrine kroz (pre)odgoj pet osjetila.

Osjetilo sluha - Iako se smatra da 80 % informacija primamo osjetom vida, za razliku od sv. Bonaventure,⁵³ Gorringe u temelj stavlja sluh, zato što „vjera dolazi od slušanja“ (usp. Rim 10, 17).⁵⁴

⁵¹ Nicholas Roberts, *Psychological and Theological Theories of Addiction: Towards an Integrated Study*, 282.

⁵² Usp. *Isto*, 283.

⁵³ Sv. Bonaventura počinje predstavljanje osjetila kao vrata Duha s osjetilom vida, što naziva „vrata svjetla“. Usp. Tedoldi, *Le cinque porte dello Spirito*, 19-65.

⁵⁴ Dokument *Lumen fidei* govori da je vjera prije slušanje negoli gledanje, iako ni gledanje nije isključeno, jer vjera znači „vidjeti“. Bog se objavljuje kao onaj koji govori, a čovjek je onaj koji sluša kroz glas savjesti ili razuma. Usp. Franjo.

Slušanje može biti na različitim razinama, sve do one najdublje, tj. slušanja iz dna srca ili slušanja nutarnjega glasa. Slušajući glas savjesti i odgovarajući na njegove zahtjeve, ljudsko je srce umireno i time se umiruju i naši osjeti. Zagušuje li se glas savjesti, uznemiruju se i naši osjeti.⁵⁵ S druge strane, postoje i zvukovi koji mogu biti više ili manje agresivni prema ljudskim osjetilima. Gorringe npr. smatra da postoji muzika koju možemo slušati, a koja možda može puno više ispuniti našu dušu i uzvišenije osjećaje. Tako je npr. „Mozartova glazba dovela do toga da osjećamo mir kroz razumijevanje stvaranja, ali tu je i radost i tragedija koja proizlazi iz dubine Božje mašte“.⁵⁶ Drugim riječima, ne upućuje nas svaki zvuk i svaka muzika po svojoj naravi, strukturi ili dinamici na Boga i uzvišene vrijednosti, pa je, prema tome, za odgoj spoznaje po sluhu potrebno učiti se slušati ono što potiče na uzvišenije vrijednosti. Možemo dodati da nas zvukovi koji dolaze iz prirode mogu tome najbolje poučiti (npr. šum vjetra, mora, krik galeba, pjev ptica...). U takvom kontekstu lakše je „čuti“ dubinu svojeg bića, primijetiti onu najdublju „želju“ koja je zapravo poziv na nadnaravni život s Bogom.

Osjetilo vida - Za Gorringea vid je najviše zaslužan za ljudsko percipiranje svijeta, jer nam daje svijet pod određenim vidom.⁵⁷ U svakodnevnom životu, posebno u gradskim sredinama, stalno smo pod utjecajem raznih umjetno stvorenih svjetala, pa nam se osjetilo vida zasićuje lažnim svjetlima. Prirodno svjetlo ili sunce jedan je od najjasnijih simbola koji nas upućuju na Boga i na nadnaravni život. Svjetlo doživljavamo gotovo kao nešto nematerijalno, što nas upućuje na čistu formu.⁵⁸ Možemo nadodati da je svjetlo (sunce) i izvor života. Ovakvo iskustvo nas može dovesti bliže iskustvu Boga.⁵⁹ Gledajući, također, i netaknutu prirodu, zelenilo brda i livada, planine, more, možemo doživjeti određeni osjećaj slobode i Božje brige za ovaj svijet, tako da nas i ovakva iskustva mogu više približiti iskustvu Boga.

Lumen fidei – Svjetlo vjere. Enciklika vrhovnog svećenika Franje biskupima, prezbiterima i đakonima, posvećenim osobama i svim vjernicima laicima o vjeri (29. VI. 2013.), Zagreb, 2013., br. 29-31.

⁵⁵ Tako će Ivan Pavao II. tvrditi u Teologiji tijela da *eros* i *etos* traže jedno drugo međusobno se prožimajući, tako da *etos* daje formu *erosu* ili požudnoj želji koja nije samo pitanje spolnosti, nego je i pitanje „požude očiju i oholosti života“. Usp. Ivan Pavao II., *Muško i žensko stvori ih*, 321-326.

⁵⁶ Nicholas Roberts, *Psychological and Theological Theories of Addiction: Towards an Integrated Study*, 284. Vlastiti prijevod.

⁵⁷ Usp. *Isto*, 284.

⁵⁸ Usp. *Isto*, 285.

⁵⁹ Usp. *Isto*, 285.

Osjetilo njuha (miris) – Gorringe smatra da je miris jedan od najugodnijih stvari koje nam dolazi preko osjetila njuha. Krist je zaručnik ljudske duše koji nas privlači svojim mirisom, tako da i mi poprimamo miris Kristov (usp. 2 Kor 2, 15).⁶⁰ U *Pjesmi nad pjesmama* spominju se mnogi mirisi koji pobuđuju ljubav između zaručnika i zaručnice. U kontekstu teologije tijela ovaj motiv može se razumjeti kao afirmacija osobe koja je pozvana na najdublje odnose duhovne ljubavi, kako s Bogom tako i s drugim osobama. Na naravnoj razini je, dakle, dobro vježbati ovo osjetilo u što jednostavnijim mirisima (miris soli kraj mora, miris borova, pokošene trave, cvijeća...). Sve to u nama pobuđuje jednostavnost i ponekad vraća osobu u djetinjstvo i sigurnost djeteta.

Osjetilo okusa – Ako se kroz druga osjetila može donekle približiti Božja prisutnost koja je vezana i uz čovjekovo tijelo i njegovu prisutnost u svijetu „ovdje i sada“, tada se polako otvaraju i druga osjetila. Doživljavajući Božje milosrđe koje se iskazuje i na „tjelesan“ način u riječi Božjoj, sakramentima, u dobrom Samarijancu, osoba može početi „kušati“ kako je „dobar Gospodin“. Okus „Tijela Kristovog“ poprima živi okus dobrote, jer djeluje kao živi Bog koji je djelotvoran znak milosti koja djeluje u čovjeku.⁶¹ Na prirodnoj razini, dobro je kloniti se onih pića i jela koji potiču niže strasti u čovjeku, a potrebno je odgojiti ovaj osjet za pravu mjeru duhovnog „užitka“. Može se konzumirati manje umjetnih proizvoda, a „uživati“ u onim najjednostavnijim (voda, domaći kruh, domaći proizvodi).

Osjetilo osjeta – Osjetilom osjeta doživljavamo određeno jedinstvo s objektom. Nije isto biti okružen materijalnim stvarima ili biti u doticaju s osobama. Na razini spolnosti čovjek osjeća najveću požudu i osjećaj da tijelo i tjelesni instinkti mogu biti snažni i pridonijeti dezintegraciji osobe. Osjet za Gorringea označava otvorenost osobe u intimnosti, te smatra da osobe trebaju izraziti nježnost kroz svoje ljubavne odnose.⁶² Ne izražava, dakle, svaki dodir požudu. No, možemo govoriti i o nekim drugim vrstama ljudske blizine koje mogu pomoći da se čovjek osjeća prihvaćenim u svemu onome što jest, pa i u tjelesnosti. Postoje prijateljski stisak ruke ili zagrljaj koji može u osobi ponovno pobuditi osjećaj čisto ljudske blizine. Potrebna je pomoć čitavih profesionalnih struktura kako bi i obitelj bila osposobljena za učenje jednostavnih i jasnih ljudskih odnosa. Nježnost pomaže čovjeku da se s povjerenjem može izraziti u krh-

⁶⁰ Usp. *Isto*, 288.

⁶¹ Usp. *Isto*, 287-288.

⁶² Usp. *Isto*, 285-286.

kosti svojeg tijela, zarobljenosti, nemoći i da time izrazi povjerenje drugoj osobi. U kršćanskoj katoličkoj vjeri ovdje možemo navesti i sakramente koji mogu pomoći u potvrđivanju osobe u tijelu. Sakramenti, naime, djeluju na tijelo i osjete, te mogu pomoći doprijeti do duše i učiniti da se čovjek i u tijelu i kroz tijelo osjeća slobodnim, tj. kao pravo dijete Božje.

(Pre)odgoj osjetila i želja u kontekstu ovisnosti o kockanju, dakle, ne svodi se na puku moralnu zabranu određenog ponašanja, nego uključuje postupno preoblikovanje dinamike ljudskih težnji. Budući da kockanje snažno djeluje na osjetila, emocije i očekivanje nagrade, proces oslobađanja zahtijeva ponovnu integraciju razuma, volje i osjetilno-osjećajnih težnji. U praksi to uključuje ograničavanje podražaja koji potiču ovisničko ponašanje, razvijanje kreposti umjerenosti, jakosti i razboritosti te (eventualnu) obnovu duhovnog života kroz molitvu, sakramentalni život i duhovno vodstvo.

Odgoj osjetila i želja ne znači potiskivanje ljudskih težnji, nego njihovo postupno usmjeravanje prema istinskom dobru. To uključuje i promjene u životnom okruženju te u perceptivnim navikama osobe, kao npr. smanjenje izloženost digitalnim platformama i reklamama koje potiču kockanje, a istodobno je potrebno usmjeravati osjetilnu percepciju prema prirodi i svetome, čime se osjetila postupno oslobađaju stimulansa karakterističnih za kockarsko okruženje. Slične promjene mogu se primijeniti i na druga osjetila: umjesto zvukova kasina potiče se slušanje prirode ili smirujuće glazbe, a umjesto mirisa i okruženja povezanih s kockanjem korisno je razvijati osjetilna iskustva koja bude pozitivna sjećanja i smirenost. Promjena prehrambenih navika također može pomoći u prekidanju impulzivnih obrazaca ponašanja.

Važnu ulogu ima i preoblikovanje životnog ritma. Stabilna dnevna struktura, boravak u prirodi, redovita tjelesna aktivnost te potpora zajednice⁶³ pridonose smanjenju impulzivnosti i omogu-

⁶³ Bez ponovnog rehabilitiranja kockara na psihološkom i socijalnom području, apstinencijski pristup nije uspješan. Usp. Zoran Zoričić, Robert Torre, Anto Orešković, *Kockanje i klađenje – ovisnosti novog doba*, 208-209; Zoran Zoričić, *Mreža podrške u tretmanu ovisnosti o kockanju* https://www.erf.unizg.hr/_download/repository/erfunizg_tretman_ovisnika_skripta_zoran_zoricic_5_mreza_podrske_kockanje_2014.pdf; U istraživanju o mladima i prevenciji kockanja pokazalo se kako samo informativni pristup nije dovoljno funkcionalan kao preventivni pristup, nego je potrebno razvijati i socioemocionalne vještine. Usp. Dora Dodig Hundric, Sabina Mandic, Neven Ricijas *Short-Term Effectiveness of the Youth Gambling Prevention Program “Who Really Wins?”—Results from the First National Implementation*, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18 (2021) 19, 1-16. <https://www.mdpi.com/1660-4601/18/19/10100?utm>. Iako se u ovim radovima može primijetiti briga oko

ćuju regulaciju emocionalnih i tjelesnih napetosti bez oslanjanja na kockanje. Tako (pre)odgoj osjetila postaje put postupne ponovne integracije osobe i oslobađanja od manipulativnih poticaja kockarske industrije.

ZAKLJUČAK

Analiza provedena u ovom radu pokazuje da se ovisnost o kockanju ne može razumjeti samo kao psihološki ili društveni problem, nego prije svega kao poremećaj integracije čitave osobe. Kada se osjetilno-osjećajne težnje i strasti odvoje od razuma i moralne prosudbe, dolazi do slabljenja unutarnje slobode i razvoja obrazaca ponašanja koji postupno zahvaćaju čitav život osobe. Ovisnost se tako može promatrati kao dezorijentacija ljudskih želja u kojoj prividna dobra zamjenjuju istinsko dobro kojemu je čovjek po svojoj naravi usmjeren.

Personalistička antropologija i moralna teologija omogućuju dublje razumijevanje tog procesa jer naglašavaju jedinstvo duhovne, psihičke i tjelesne dimenzije osobe. Strasti same po sebi nisu negativne, nego postaju problematične kada se odvoje od vlastite nutrine (najdublje želje), od savjesti, od razuma, od slobode i kreposnog oblikovanja. Stoga put oslobođenja od ovisnosti ne može biti sveden samo na zabranu određenog ponašanja, nego uključuje postupnu obnovu unutarnje integracije osobe kroz odgoj želja i osjetilno-osjećajnih težnji te oblikovanje kreposti.

U tom kontekstu važno je naglasiti i utjecaj suvremene kockarske industrije, koja često potiče ovisničke obrasce ponašanja i iskorištava ljudsku sklonost prema brzim dobitcima. Osobe zahvaćene ovisnošću stoga zahtijevaju cjelovit pristup koji uključuje moralnu, duhovnu i psihološku dimenziju.

Ovaj rad nastojao je pokazati da je čovjek, kao jedinstvo duše i tijela, pozvan na ljubav, zajedništvo i samodarivanje. (Pre)odgoj želja i osjeta stoga predstavlja važan put ponovne integracije osobe, koji omogućuje prijelaz iz stanja ovisnosti prema obnovljenoj moralnoj slobodi i istinskom ostvarenju ljudskog života.

samopomoći i uzajamne pomoći osobama s kockarskim ovisnostima, ipak nedostaje potpuno sagledavanje osobe u njezinoj cjelovitosti duše i tijela.

GAMBLING ADDICTION IN THE LIGHT OF PERSONALIST
ANTHROPOLOGY: PASSIONS, DESIRES, AND FORMATION
OF SENSES

Summary

This paper examines the phenomenon of gambling addiction from the perspective of personalist anthropology and moral theology. Starting from the understanding of the human person as a unity of soul and body, the paper analyses the relationship between reason, will, passions, and sensible-emotional inclinations in human moral action. Particular attention is given to the role of the passions as a domain that mediates between the spiritual and the sensory life of the person, as well as to the way in which their disorientation can contribute to the development of addictive behavioural patterns, especially in the context of gambling.

The paper also considers the dynamics of human desire and the notion of the “deepest desire of the heart” as a fundamental anthropological category that directs human aspirations toward the ultimate good. In this light, the problem of gambling addiction is interpreted as a disturbance in the integration of the person, in which a separation occurs between reason, will, and sensible-emotional inclinations. Based on these insights, the paper shows how the (re)formation of desires and the senses—grounded in the cultivation of virtues and the renewal of the spiritual dimension of life—can contribute to the reintegration of the person and the restoration of his or her moral freedom.

Keywords: person, gambling addiction, passions, desire of the heart, formation of the senses, moral freedom.